

УДК 336.71(477)

М. Ю. Разінькова,
к. е. н., Університет митної справи та фінансів
Н. О. Небаба,
к. е. н., Університет митної справи та фінансів
Р. Г. Єгіазарян,
студентка, Університет митної справи та фінансів

DOI: 10.32702/2306-6792.2018.20.31

ОЦІНКА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ІНТЕГРАЦІЇ В ЄС

M. Razinkova,
Ph.D., University of Customs and Finance,
N. Nebaba,
Ph.D., University of Customs and Finance,
R. Yeghiazaryan,
student,
University of Customs and Finance

ASSESSMENT OF COMPETITIVENESS OF THE BANKING SYSTEM OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF INTEGRATION IN THE EU

У статті розглянуто методологічні підходи до визначення конкурентоспроможності банківської системи, проаналізовано стан банківської системи України на сучасному етапі, а також проведено порівняльний аналіз з банківськими системами країн ЄС. Запропоновано основні шляхи розвитку та зміцнення конкурентоспроможності вітчизняної банківської системи. Для розв'язання проблем, що гальмують розвиток банківської системи України та знижують її конкурентоспроможність у порівнянні з банківськими системами країн світу та ЄС, на основі існуючих пропозицій, запропоновано здійснити такі заходи: розширити інституційну мережу комерційних банків в регіонах; розробити механізм розмежування банківських і урядових фінансів для зменшення кредитування державних підприємств та розширення кредитної лінії для приватного сектору; ввести в практику закордонний досвід щодо програм ризик-менеджменту банківської діяльності для зменшення ризикованості операцій; забезпечити умови для створення діючого фінансового ринку для розширення банківської діяльності в напрямку менш ризикових операцій для зниження сукупної збитковості активів банків; розширити спектр банківських послуг для приватних та корпоративних клієнтів з обслуговування рахунків, систем електронного банкінгу на основі сучасних технологій та обладнання; розвивати методологію контролювання банківської діяльності на основі моніторингу діяльності окремих банків; адаптувати національне законодавство до вимог світового у контексті регулювання банківської діяльності.

Considered in the article the methodological approaches to the definition of the banking system competitiveness, the banking system at present was analyzed and comparative analysis with the banking systems of the selected EU countries was conducted. The basic ways of developing and strengthening the competitiveness of the domestic banking sector are offered. Competitiveness of the banking system is a complex concept. It is necessary to consider methods of assessing competitiveness as a set of indicators that demonstrate the competitive advantages of the banking system of the country compared with competing systems. The factors of the competitiveness of the banking system include state regulation of the industry, policy in the field of banking, the state of the real sector of the economy. To evaluate the influence of factors on the banking system can be on the following indicators: competitiveness of the country in the world based on the position of the country in the economic ratings of world organizations and international rating agencies; studying the state and dynamics of the nominal and real gross domestic country and the pace of its change; study of the state and dynamics of inflow of investments into the country; determination of the share of assets and capital of the banking system of the country in the world banking system. To determine the internal state of the banking system of the country, the following indicators are used: the volume of assets, liabilities and capital of the banking system; the share of the public sector in the capital of the banking system; share of foreign capital in the statutory fund of banks; the ratio of assets of the banking system to its liabilities; financial result of the banking system activity; capitalization of the banking system; structure of assets and liabilities of the banking system; indicators of market concentration; economic norms of banks activity; indicators of liquidity of bank capital; return on assets and capital of the banking system. Implementation of the complex of state reforms, reduction of tax and regulatory pressure on banking institutions, implementation of weighted monetary and monetary policy will be an impetus for the withdrawal of the banking system of Ukraine from a crisis situation.

Ключові слова: банк, банківська система, конкурентоспроможність, капітал, ліквідність, економічні нормативи діяльності банків.

Key words: bank, banking system, competitiveness, capital, liquidity, regulatory ratios for banks.

ВСТУП

В умовах сучасного етапу реформування та розвитку ринкових інститутів у державі стратегічна спрямованість України на інтеграцію в

політичний та економічний простір Європейського Союзу завдає значний вплив на стратегію та тактику створення ефективних діючих механізмів у усій економіці країни, зокрема і у

банківській сфері. Як центральна ланка, що пов'язує в єдине ціле фінансовий, кредитний, а також інвестиційний ринки, банківська сфера забезпечує регулювання грошової маси через акумуляцію і вивільнення грошових коштів, необхідних для ведення бізнесу та функціонування національної економіки, а відтак вплив на неї європейського досвіду ведення банківської діяльності призведе до суттєвих змін у фінансовій системі України в цілому.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Окремі питання розвитку економіки України, такі як теоретичні та прикладні аспекти розвитку банківської системи України, а також питання, присвячені окремим аспектам підвищення конкурентоспроможності банківської системи, розглядаються в роботах таких зарубіжних та вітчизняних авторів, як Т. Гірченко, В. Зражевський, А. Кузнецова, В. Міщенко, В. Стельмах, Л. Стрельбицька, М. Стрельбицький, О. Прімерова, Р. Фатхутдінов тощо. Разом з тим, питання ефективного розвитку банківської системи з урахуванням євроінтеграційних процесів України залишаються не досить дослідженими, а формування цілісного методологічного апарату для оцінки конкурентоспроможності банківської системи з урахуванням складності та взаємопроникнення банківської системи до інших систем в економіці належить до відкритих питань дослідників [1].

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою дослідження є оцінка конкурентоспроможності банківської системи України в контексті інтеграції в ЄС.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Узагальнюючи теоретичні підходи до визначення "конкурентоспроможності банківської системи", можна констатувати, що це є ефективність такої системи, яка виявляється в її здатності конкурувати з банківськими системами розвинутих країн як на національному, так і на зарубіжних ринках. Оскільки конкурентоспроможність є комплексним поняттям, необхідно розглядати методи оцінки конкурентоспроможності, як комплекс показників, що демонструють конкурентні переваги банківської системи країни у порівнянні з конкуруючими системами.

Узагальнюючи наукові погляди вчених, зокрема В. Зражевського [1] та А. Аветисян [2], можна виокремити декілька груп факторів, що

формують у цілому можливість до нарощування потенціалу банківської системи, а також засади до підвищення її конкурентоспроможності у порівнянні з банківськими систем розвинених країн світу. До таких належать: фактори мегарівня (стосуються, насамперед, стану світового господарства в цілому, а також світового ринку банківських послуг); мікрорівневі фактори (рівень конкуренції банківських установ, загальний попит на послуги банків); внутрішні фактори (фінансова надійність банків, фінансові результати діяльності установ у галузі, їх інвестиційна та кредитна діяльність, досвід роботи на банківському ринку, спектр послуг, що надаються банками, а також репутація національних банків всередині країни і за кордоном).

До факторів конкурентоспроможності банківської системи, на які держава може впливати прямо, відносяться насамперед державне регулювання галузі, політика в галузі банківської діяльності стан реального сектору економіки, який є основним споживачем банківських послуг, показники ВВП, рівень інфляції, ставка рефінансування, стан розвиненості ринку інвестування та ринку цінних паперів тощо. Оцінити вплив факторів мегарівня на банківську систему можна за такими показниками: конкурентоспроможності країни у світі на основі позицій країни в економічних рейтингах світових організацій та міжнародних рейтингових агентств, зокрема, індексах глобальної конкурентоспроможності, процвітання, економічної свободи тощо; дослідження стану та динаміки номінального і реального ВВП країни та темпів його зміни; дослідження стану та динаміки надходження інвестицій в країну; визначення частки активів та капіталу банківської системи країни в світовій банківській системі.

У визначенні впливу чинників макросередовища на конкурентоспроможність банківської системи країни доцільно використовувати такі показники: відношення активів/пасивів банківської системи у ВВП; рівень інфляції та його динаміка; облікова ставка НБУ та ставка рефінансування; частка банківського сектору в загальному обсязі відтоку капіталу з країни тощо.

Для визначення внутрішнього стану банківської системи країни використовуються такі показники: абсолютні показники обсягів активів, пасивів та капіталу банківської системи; частка державного сектору в капіталі банківської системи; частка іноземного капіталу в статутному фонді банків; відношення активів банківської системи до її пасивів; фінансовий

результат діяльності банківської системи; співвідношення капіталу банківської системи до її активів (капіталізація банківської системи); структура активів і пасивів банківської системи; показники ринкової концентрації; економічні нормативи діяльності банків; показники ліквідності банківського капіталу: показники миттєвої (Н4), поточної (Н5) та короткострокової ліквідності (Н6); рентабельність активів та капіталу банківської системи.

Застосовані в комплексі, усі ці показники дозволили отримати всебічне уявлення про стан конкурентоспроможності банківської системи України та дали змогу оцінити її конкурентні позиції у порівнянні з країнами ЄС. Місце України у світовій економіці характеризує найбільш повно положення в міжнародних рейтингах, що наведено в таблиці 1.

За даними таблиці 1 можна побачити, що Україна займає позицію набагато нижче за країни ЄС, що свідчить про недостатню конкурентоспроможність держави на зарубіжних ринках. За рейтингом економічної свободи, що зокрема пов'язана з доступністю іноземного капіталу на ринки національних держав, Україна має дуже низьку спроможність конкурувати з країнами ЄС, внутрішні ринки яких є більш відкритими до обороту іноземного капіталу, а також більш інвестиційно привабливими. За фактичним обсягом ВВП України є більшим за ВВП Естонії, Словенії та Хорватії, однак, на протигагу динаміці ВВП цих країн, має стабільну тенденцію до зниження, що характеризує негативні процеси в економіці України. ВВП Німеччини, Швейцарії та Нідерландів більш, ніж у 5 разів більше за обсяги ВВП України, що демонструє значний розрив між економіками високорозвинених країн-лідерів Європи та України.

Одним з факторів, що зумовили такий розрив, є велика інфляція, що спостерігається в Україні [6]. В порівнянні з країнами ЄС, інфляція в яких не перевищує 3—6 %, що є нормальним рівнем в умовах посткризового періоду, який ще досі дається в знаки в світовій економіці, Україна має показники, що вдсятеро перевищують ці значення. В 2015 році інфляція в Україні досягла свого максимуму за період з 2011 року, досягнувши в середньому за рік показника в 38,4%, однак, вже в 2016 році уряду вдалось стабілізувати її на рівні 14,2%, що однак, також є досить високим. У порівнянні з від'ємним рівнем інфляції в Швейцарії у 2012, 2014—15 роках, що демонструє зростання економіки країни, рівень інфляції в Україні є досить високим, що негативно впливає на конку-

Таблиця 1. Місце України та країн Європи в рейтингах міжнародних економічних організацій за 2017 рік

Індекси та рейтинги	Глобальної конкурентоспроможності	Економічної свободи	Легкості ведення бізнесу
Україна	81 (4,1)	150 (51,9)	76
Швейцарія	1 (5,9)	4 (81,7)	33
Нідерланди	4 (5,7)	17 (76,2)	32
Німеччина	5 (5,7)	25 (74,2)	20
Австрія	18 (5,2)	32 (71,8)	22
Естонія	29 (4,8)	7 (78,8)	12
Польща	39 (4,6)	45 (68,5)	27
Чехія	31 (4,8)	24 (74,2)	30
Словенія	48 (4,5)	64 (64,8)	37
Хорватія	74 (4,2)	92 (61,0)	51

Джерело: складено за даними джерела [3—5].

рентоспроможність країни на міжнародних ринках.

Одним з головних показників, що демонструє державний макроекономічний вплив на банківську систему є ставка рефінансування Центрального Банку, яка показує встановлені відсотки по кредитах, надаваним банками один одному [7]. Величина ставки рефінансування в ЄЦБ у 2016 році досягла свого історичного мінімуму, зупинившись на 0%, а ставка рефінансування в Швейцарії має від'ємне значення, що зумовлене намаганням Центрального Банку Швейцарії стимулювати економіку країни.

На початок 2017 року НБУ було встановлено ставку рефінансування 14%, що є досить високим значенням, однак, оскільки політика утримання інфляції уряду спрямована саме на регулювання її ставкою рефінансування, здешевлення кредитних ставок комерційних банків експертами НБУ не прогнозується. В цілому, можна побачити, що конкурентоспроможність України за вищезначеними показниками є досить невисокою, що не дозволяє економіці країни конкурувати з економіками інших держав, а отже, і зменшує конкурентоздатність банківської системи України на світовому ринку банківських послуг.

Масштаб банківської системи характеризують насамперед обсяги активів банківської системи. За даними таблиці 2, можна побачити, що в 2015 році за кількістю банків Україна замикає п'ятірку країн-лідерів, поступаючись Німеччині, Польщі, Австрії та Швейцарії. А за сукупними активами банківської системи має один з найнижчих показників поруч з Хорватією, Естонією та Словенією. Це свідчить про те, що Україна має досить багато маленьких банків, які недостатньо капіталізовані та не мають значних обсягів кредитування.

За загальною кількістю банківських установ у розрахунку на 100 000 осіб Україна значно

Таблиця 2. Показники масштабу банківської системи України та країн Європи у 2015 році

Країна	Кількість банків, од.	Сукупні активи, млн дол. США	Зміна сукупних активів, %
Австрія	629,0	1056,7	-2,05
Хорватія	34,0	57,6	1,90
Чехія	59,0	199,2	9,66
Естонія	39,0	23,3	5,64
Німеччина	1701,0	6954,9	-1,52
Нідерланди	99,0	2527,7	-0,04
Польща	662,0	376,4	4,32
Словенія	19,0	40,4	-2,45
Швейцарія	275,0	2904,2	-0,51
Україна	117,0	59,4	0,15

Джерело: складено за даними джерела [6].

випереджає більшість європейських країн, що свідчить про високу забезпеченість українського ринку банківськими послугами, що демонструє, що банківська система України за масштабами здатна конкурувати з банківськими системами країн ЄС з середнім рівнем розвитку.

Таким чином, можна побачити, що масштаби банківської системи України в порівнянні з країнами Європи є досить великими, кількість банківських установ та банкоматів є високою, що дає поштовх до підвищення конкурентоспроможності банківської системи України.

Внутрішнє становище всередині банківської системи характеризується насамперед показниками капіталу, що були розроблені в рамках МВФ та прийняті країнами світу в рамках "Базельських угод". Найбільш показовими з них є нормативи капіталу — відношення регулятивного капіталу на зважені за ризиками активи (коефіцієнт адекватності регулятивного капіталу) та коефіцієнт достатності регулятивного капіталу.

Іншими показниками ефективності діяльності банківської системи є нормативи рентабельності — дохідність банківських активів, дохідність акціонерного капіталу, а також показника капіталізації банківської системи як відношення сукупного капіталу банківської системи до сукупних активів.

За даними МВФ [6] можна побачити, що норматив адекватності регулятивного капіталу не досягав критичного значення, встановленого МВФ (менше 10%), хоча банківська система України і має значення, близьке до критичного рівня. Найбільше значення нормативу адекватності регулятивного капіталу має Естонія — більше 30 %, а також Нідерланди та Хорватія — більше 20 %. Значення показника для України в порівнянні з іншими країнами є найнижчим, що демонструє недостатній обсяг регулятивного капіталу, зваженого на обсяг ри-

зикованих активів. Тобто операції з високим ризиком, які провадить банк, є лише мінімально забезпеченими на випадок настання збитків від такої діяльності.

Достатність регулятивного капіталу визначає міцність банківської системи з точки зору регулятора. Нормативне значення показника має бути не менше 6—8% для того, щоб банк вважався платоспроможним, а банківська система стійкою до зовнішніх впливів і коливань.

Динаміка нормативу достатності регулятивного капіталу демонструє, що Україна має показник найменший серед розглянутих країн, але не досягає критичного значення. Так само, найміцнішою за цим показником є банківська система Естонії, а також Хорватії та Нідерландів.

Кредитний і депозитний ринки в Україні є досить розвиненими і займають частку ВВП відповідно 40% і 60% у 2016 році, що демонструє значний попит на кредитні ресурси та послуги розміщення капіталу в банках. Однак, відсоткові ставки за кредитами в Україні в 10 разів перевищують ставки країн ЄС, а депозитні — у 8 разів, хоча і мають тенденцію до зниження в останні 5 років. Це зумовлює зменшення обсягів кредитів та депозитів через політику НБУ з наближення відсоткових ставок по депозитам до європейських. Збитковість активів (-12,5%) та капіталу (-122,2%) БС України в 2016 році відносно загальноєвропейського рівня прибутковості в 1,5% відображає значні проблеми, з якими зіштовхнулась БС України. За показником капіталізації БС (9,8%), Україна перевищує середнє значення по ЄС (8,2%), але поступається середньосвітовому — 10,1%, що зумовлено високою капіталізацією банків Китаю та США.

Таким чином, можна прийти до висновку, що конкурентоспроможність БС України за розглянутими показниками є досить низькою порівняно з країнами ЄС. Щодо ефективності діяльності банківської системи, то БС України

знаходиться на рівні, наближеному до країн, що останніми ввійшли до ЄС, такі як Хорватія, Чехія та Словенія. Однак велика кількість проблем, таких як недостатня капіталізація банків, ризикованість операцій, невисока надійність малих банків і потужна концентрація банківських активів потребує вирішення, перш ніж БС України зможе в повній мірі конкурувати з банківськими системами країн ЄС.

Через зазначені проблеми, особливо такі, як проблемні кредити, відмивання грошей тощо, щороку велика кількість банків у банківському секторі країни реорганізовується, переводиться на режим фінансового оздоровлення або ліквідується через неплатоспроможність. Такі процеси свідчать про те, що наведені проблеми заважають підвищенню конкурентоспроможності банківського сектора української економіки, гальмують його розвиток, а отже, і економічне зростання країни загалом.

Для розв'язання цих та інших проблем, що гальмують розвиток банківської системи України та знижують її конкурентоспроможність у порівнянні з банківськими системами країн світу та ЄС, на основі існуючих пропозицій [8], пропонується здійснити такі заходи:

1. Розширити інституційну мережу комерційних банків в регіонах. Таким чином відбудеться наближення банківських послуг до споживачів та стимулювання попиту на такі послуги і підвищення операційних доходів банків, необхідних для забезпечення діяльності банків та зменшення збитків попередніх періодів.

2. Розробити механізм розмежування банківських і урядових фінансів для зменшення кредитування державних підприємств та розширення кредитної лінії для приватного сектору, який потребує кредитних ресурсів для виробництва додаткового продукту і стимулювання розвитку економіки. Оскільки саме приватний сектор забезпечує створення додаткової вартості, необхідність покращення умов надання кредитів для підприємств є одним з чинників розвитку економіки України в цілому.

3. Ввести в практику закордонний досвід щодо програм ризик-менеджменту банківської діяльності для зменшення ризикованості операцій.

4. Забезпечити умови для створення діючого фінансового ринку для розширення банківської діяльності в напрямку менш ризикових операцій для зниження сукупної збитковості активів банків.

5. Продовжити політику НБУ з реорганізації, об'єднання та ліквідації проблемних банків [9].

6. Розширити спектр банківських послуг для приватних та корпоративних клієнтів з обслуговування рахунків, систем електронного банкіngu на основі сучасних технологій та обладнання.

7. Розвивати методологію контролювання банківської діяльності на основі моніторингу діяльності окремих банків. Проведення стрестестів банківської системи для виявлення і швидкого реагування на проблеми в діяльності окремих банках та в галузі в цілому.

8. Адаптувати національне законодавство до вимог світового у контексті регулювання банківської діяльності, що забезпечить уніфікацію процедур банківського нагляду та запровадження іноземного досвіду контролю за діяльністю банків в Україні.

ВИСНОВКИ

Проведення централізованої збалансованої політики з покращення клімату в банківській системі України призведе до розвитку банківських установ, розширення ринку банківських послуг, стимулювання попиту на них і отримання банками доходів, необхідних для подолання наслідків кризи та невідповідності банківської системи України до викликів національної економіки. Впровадження в дію комплексу державних реформ, зменшення податкового та нормативно-правового тиску на банківські установи, проведення виваженої монетарної та валютної політики стане поштовхом до виходу банківської системи України із кризового становища, в якому вона знаходиться наразі. Таким чином буде закладено основи для підвищення ефективності банківської діяльності, а також підвищення конкурентоспроможності банківської системи України в контексті її євроінтеграційних намірів.

Література:

1. Зражевский В.В. Теоретические и методологические основы обеспечения конкурентоспособности банковской системы Российской Федерации: автореферат дис. на здобуття канд. юрид. наук / В.В. Зражевский // Санкт-Петербургский государственный инженерно-экономический университет. — Санкт-Петербург, 2008. — 20 с.
2. Аветисян А.А. Анализ конкурентоспособности банковской системы России и способы ее повышения [Электронный ресурс] / А.А. Аветисян, И.Ю. Бубнова // NovaInfo. — 2014. — № 27. — Режим доступа: <http://novainfo.ru/archive/27/analiz-konkurentosposobnosti-bankovskoy-sistemy>

3. Індекс глобальної конкурентоспроможності / Гуманитарные технологии. Информационно-аналитический портал [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://gtmarket.ru/ratings/global-competitiveness-index/info>

4. Index of Economic Freedom 2017 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.heritage.org/index/ranking>

5. Індекс легкості ведення бізнесу 2017 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://russian.doingbusiness.org/rankings>

6. International Monetary Fund Database [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.imf.org/en/data>

7. European Central Bank Database [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.ecb.europa.eu/stats/html/index.en.html>

8. Горох О.В. Проблеми розвитку банківської системи в Україні та шляхи їх подолання / О.В. Горох // Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В.В. Докучаєва. Сер.: Економічні науки. — 2014. — № 7. — С. 231—237.

9. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.bank.gov.ua/

References:

1. Zrazhevsky, V.V. (2008), "Theoretical and methodological bases for ensuring the competitiveness of the banking system of the Russian Federation", Ph.D. Thesis, Jurisprudence, St. Petersburg State Engineering and Economics University, St. Petersburg, Russia.

2. Avetisyan, A.A. and Bubnova, I.Yu. (2014), "Analysis of the competitiveness of the banking system of Russia and ways to increase it", NovaInfo, [Online], vol. 27, available at: <http://novainfo.ru/archive/27/analiz-konkurentosposobnosti-bankovskoy-sistemy> (Accessed 4 Aug 2018).

3. The official site of the Analytical portal Humanitarian technologies (2018), "Global Competitiveness Index", available at: <http://gtmarket.ru/ratings/global-competitiveness-index/info> (Accessed 28 Aug 2018).

4. The official site of the heritage foundation (2018), "Index of Economic Freedom 2017", available at: <http://www.heritage.org/index/ranking> (Accessed 30 Aug 2018).

5. The official site of the doing business (2018), "The index of ease of doing business 2017", available at: <http://russian.doingbusiness.org/rankings> (Accessed 30 Aug 2018).

6. The official site of the International Monetary Fund (2018), "Database", available at:

<http://www.imf.org/en/data> (Accessed 25 Aug 2018).

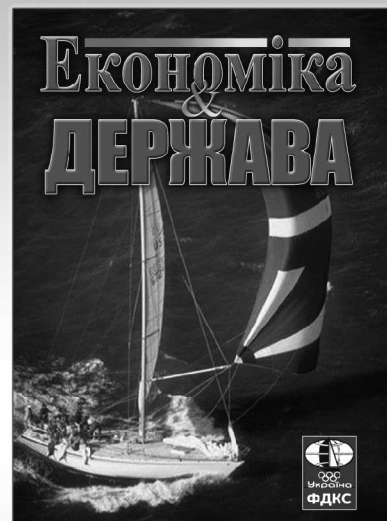
7. The official site of the European Central Bank (2018), "Database", available at: <https://www.ecb.europa.eu/stats/html/index.en.html> (Accessed 25 Aug 2018).

8. Goroh, O.V. (2014), "Problems of the development of the banking system in Ukraine and ways to overcome them", Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho ahrarnoho universytetu im. V.V. Dokuchaieva. Ser.: Ekonomichni nauky, vol. 7, pp. 231—237.

9. The official site of the National Bank of Ukraine (2018), available at: <http://adm.dp.ua/OBLADM/obldp.nsf/archive/3E8?opendocument> (Accessed 30 Aug 2018).

Стаття надійшла до редакції 09.10.2018 р.

**Науково-практичний журнал
«ЕКОНОМІКА ТА ДЕРЖАВА»**

Передплатний індекс: 01751

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових

видань України з ЕКОНОМІКИ

www.economy.in.ua

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73